

Overdenkingen

Overdenkingen

Emanuel Rutten

STAD OP EEN BERG

Overdenkingen

Emanuel Rutten

Uitgever: Uitgeverij Stad op een berg

Omslagontwerp: Mendel de Kok

Druk: Eerste uitgave

Jaar van uitgave: April 2017

ISBN: 9789082186994

© Emanuel Rutten, 2017
© Stad op een berg, 1e uitgave 2017

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. Gelieve bij aanhalingen de volgende referentie te vermelden: Rutten, G.J.E., (2017) Overdenkingen, ISBN 9789082186994, Uitgeverij Stad op een berg, www.stadopeenbergl.nl.

Inhoudsopgave

De afgelopen jaren	8
Deel I De redelijkheid van het christelijk geloof	11
Hoe kun je wereldbeelden redelijk beoordelen?	12
Bij wie ligt de bewijslast?	18
Redelijke argumenten voor atheïsme?	21
Over de redelijkheid van theïsme	25
Over het persoon-zijn van God	30
Van algemeen theïsme naar christendom:	31
een cumulatieve casus	31
Negatieve en positieve theologie.....	50
Over Gods (on)verborgenheid.....	53
Is geloof volgens Kierkegaard onredelijk?	55
Redelijk én bovenredelijk	57
Deel II God en het lijden in de wereld	59
Is door het enorme lijden in de wereld geloof in een goede God onredelijk?	60
Haar naam was Sarah	75
Sterfelijkheid.....	78
Terrence' theodicee	79
Is God noodzakelijk voor de moraal?	80
Deel III Christelijk leven	87
Wanneer kun je jezelf eigenlijk christen noemen?	88
Is het christendom een vorm van wereldverzaking?	91
Is het christendom platonisme voor het volk?.....	98
Is religieuze ervaring mogelijk?	101
Geloof en wetenschap: harmonie in plaats van conflict	104
Theïsme als manier van leven	108
Redevoering over de betekenis van het huwelijk	111
Een maatschappij op drift	118
De spiritueel-theïstische 'weltanschauung'	121

Deel IV Over het christendom	125
Over Marc De Kesels Goden breken	126
Over het goddelijke bij Georges Bataille	132
‘Moge ik verkwikt worden, eer ik sterf en niet meer ben’ (Psalm 39)	132
Over het heilige bij Rudolf Otto	167
Vorbij het tragische van de menselijke conditie	193
Wat is La Grande Bellezza?	210
Deel V Overdenkingen	213
De natuurlijke onvergankelijkheid van de persoonlijke identiteit	214
Een duiding van de door het evangelie van Thomas geïmpliceerde metafysica.....	215
Overdenkingen	217
Over de auteur.....	229

De afgelopen jaren

Door de enorme aandacht voor mijn modaal-epistemisch argument voor het bestaan van God lijkt het erop dat ik in de ogen van velen welhaast restloos samenval met een bedenker van analytische rationale argumenten voor het bestaan van God. Dit is echter geenszins het geval, en het lijkt me daarom goed, bij hoge uitzondering, hier iets over mijzelf te vertellen.

Ik mis hen. Ik mis hun denken. De laatste weken, ja maanden, ben ik alleen bezig met analytische filosofie. Dit vanwege mijn promotieonderzoek. Maar als filosoof heb ik eveneens een zeer sterke fascinatie voor het continentale denken, voor Heidegger, Kierkegaard en Bataille. Dat is de reden waarom ik mensen die mij vragen naar de wijsbegeerte veelal juist op het werk van deze filosofen wijs. En in tegenstelling tot wat velen denken, ben ik mij pas op veel latere leeftijd echt gaan verdiepen in het christendom. In mijn jaren in Delft betekende religie helemaal niets voor mij. Het betekende zo weinig dat ik mijzelf niet eens atheïst zou hebben genoemd als iemand mij ernaar zou hebben gevraagd. Het onderwerp bestond eenvoudigweg niet. De weg naar het christendom is bovendien lang geweest. Heel lang. Ongeveer vijftien jaar lang heb ik mij bijna uitsluitend beziggehouden met wiskunde, logica, geschiedenis en muziek. Muziek was altijd mijn grote passie. Ik kon uren luisteren naar zowel klassieke als moderne muziek. En vooral over de Tweede wereldoorlog heb ik heel veel gelezen, in het bijzonder over de Shoah. Mijn wending naar de wijsbegeerte voltrok zich heel langzaam. Aanleiding was het metafysisch tekort dat ik begon te voelen in de wiskunde en de logica. Steeds meer begon ik mij te beseffen dat daarin het absolute niet gevonden kan worden, dat beide op zichzelf beschouwd eigenlijk slechts verwijlen bij de oppervlakte van ons denken. Dit resulteerde aanvankelijk in een existentieel gezien lastige periode. Ik had daadwerkelijk het idee dat er buiten de wiskunde en logica, tezamen dan met mijn interesse in geschiedenis en muziek, helemaal niets meer was. Ik begon een leegte te voelen. Een enorme leegte. Op een dag, ik herinner het mij nog goed, besloot ik mij in te schrijven voor een cursus filosofie bij een zekere Marinus de Baar in Amsterdam. Ik deed dit zomaar, en verwachtte er eigenlijk helemaal niets van. En tijdens

de eerste bijeenkomsten was ik buitengewoon sceptisch.

Ik leefde nog steeds in de veronderstelling dat buiten wiskunde en logica er toch niet veel interessants te leren zou zijn. Maar ik bleef naar die bijeenkomsten gaan. Iedere week ging ik weer. En ik begon te merken dat ik er plezier in kreeg, dat ik het niet wilde missen, ja dat ik ernaar uit begon te zien, elke dag meer. En toen stond op een dag Heidegger op het programma. Die dag zal ik nooit meer vergeten. Nooit meer. Marinus ging in op Heideggers zijnsleer en op de ontologische differentie tussen de zijnden en het zijn, en ik werd op slag verliefd. Verliefd op de filosofie, verliefd op Heideggers manier van beschouwen, verliefd op deze intens verdiepende manier van denken. Zo kan men dus ook rationeel zijn, dacht ik.

Er is naast de instrumentele rationaliteit van wiskunde en logica ook nog zoiets als een zingevende wijsgerige rationaliteit. En deze, zo voelde ik, is zelfs veel intenser, veel echter, veel spannender dan wat ik daarvoor ooit had meegemaakt. Vanaf die dag begon ik mijn inspanningen in de filosofie te intensiveren. En een paar jaar daarna maakte ik de stap om wijsbegeerte te gaan studeren aan de VU. Daar maakte ik opnieuw een onvergetelijke ervaring mee. Het niveau aan de VU was namelijk veel hoger dan dat wat ik gewend was vanuit de leesgroepen en cursusbijeenkomsten in de binnenstad. Ik kwam in aanraking met de professionele wereld van de filosofie, en het voelde als thuiskomen. Echt, ik had het idee dat ik thuiskwam. Tijdens mijn jaren aan de VU raakte ik ook steeds meer in contact met het christendom, en daarin vond ik een existentiële en ook ethische waarachtigheid, een wijsgerige diepgang en een sublieme esthetiek die ik tot dusver nog bij geen enkele filosoof was tegengekomen. Dit heeft mij ertoe aangezet mij nog veel verder te verdiepen in het christendom, en na verloop van tijd wist ik het. Dit is mijn 'best account'. Dit is mijn manier van leven. Dit is mijn wijze van in de wereld zijn. Dit is wat ik ben: christen. Toen ik er op enig moment ook nog achter kwam dat er uitstekende rationele argumenten bestaan voor theïsme, is mijn geloof alleen nog maar verdiept. De weg die ik heb afgelegd zal met mijn promotie deze zomer een voorlopige voltooiing bereiken.¹

---

¹ Emanuel Rutten promoveerde in september 2012 in de filosofie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. De titel van zijn proefschrift luidt 'A Critical Assessment of Contemporary Cosmological Arguments: Towards a Renewed Case for Theism'.

Daarna volgt een nieuwe reis, die bijna zeker een voortzetting en verdieping zal zijn van de weg die ik de afgelopen jaren ben gegaan.

Laat me dan toch ook nog een korte opmerking maken over mijn modaal-epistemisch argument voor het bestaan van God. Ik bedacht het in minder dan een minuut. Het was een spontane ingeving. Toen ik het argument bedacht was het manuscript van mijn proefschrift eigenlijk al zo goed als afgerond. Ik besloot in overleg met mijn promotor om het argument nader uit te werken en alsnog aan mijn proefschrift toe te voegen. Het staat daarom nu in het allerlaatste gedeelte van het allerlaatste hoofdstuk van mijn dissertatie. In die zin speelt het dus in mijn promotie slechts een kleine rol. En in mijn proefschrift ontwikkel ik nog drie andere argumenten voor het bestaan van een (persoonlijke) eerste oorzaak. Deze argumenten hebben echter tot dusver veel minder aandacht gekregen, maar zijn daarom wat mij betreft niet minder belangrijk voor de cumulatieve casus voor theïsme die ik in mijn proefschrift en elders uitwerk. Een casus die overigens niet uit rationale overwegingen en gronden alleen bestaat, maar ook uit onder andere een fenomenologische analyse van de ervaring van het sublieme. Maar goed, daarover heb ik in een aantal wijsgerige bijdragen op mijn website al vaker gesproken.

Deel I

De redelijkheid van het christelijk geloof

Hoe kun je wereldbeelden redelijk beoordelen?

Er wordt de laatste tijd weer vaak gediscussieerd over de (on)redelijkheid van religieuze en seculiere wereldbeelden, zoals het christendom of het materialisme. Zelden wordt daarbij echter eerst besproken hoe we op een redelijke manier wereldbeelden moeten beoordelen. Wat voor een soort redenen kunnen redelijkerwijs voor of tegen een bepaald wereldbeeld worden ingebracht? Deze voorafgaande vraag wordt dikwijls vergeten of overgeslagen. In deze bijdrage wil ik op deze cruciale vraag ingaan. Ik begin met het begrip ‘wereldbeeld’. Wat verstaan we daaronder? Een wereldbeeld is in essentie een wijze van het verstaan van en omgaan met de wereld. Het is het omvat- tend perspectief van waaruit iemand de wereld begrijpt en bejegt. Charles Taylor spreekt in dit verband over een *best account*, David Holley over een *life-orienting story* en Mikael Stenmark over een *view of life*.

Naast een theoretisch beeld van de aard van de werkelijkheid dat het direct waarneembare overstijgt, sluit iemands wereldbeeld ook altijd een praktische visie op ‘het goede leven’ in, een kijk op wat we zouden moeten nastreven om een zinvol leven te leiden. Wereldbeelden zijn daarom existentiële gehelen van theoretische overtuigingen en praktische leefregels. Een wereldbeeld is dan ook geen wetenschappelijke theorie. Ieder van ons vormt zijn of haar wereldbeeld door praktische omgang met de wereld en door het interpreteren van onze ervaringen, niet door wetenschappelijke theorievorming. Het omarmen van een wereldbeeld voor het duiden van onszelf en de wereld waarin wij leven gaat daarom altijd vooraf aan wetenschappelijke reflectie. Wij accepteren impliciet of expliciet een bepaald wereldbeeld op grond van alles wat we in ons leven meemaken, leren en ervaren, en niet door het stelselmatig opstellen en toetsen van wetenschappelijke hypothesen. Het omarmen van een wereldbeeld is dus veel meer dan een cognitief-theoretische kwestie. Het is ook, en zelfs vooral, een praktisch antwoord op de voor elk van ons onvermijdelijke vraag hoe wij als mens in deze wereld ons leven moeten leven. We worden allemaal vroeg of laat met existentiële vragen geconfronteerd, en we kunnen niet anders dan er in ons leven op de een of andere manier invulling aan geven. Het leven moet namelijk, wil het überhaupt

geleefd worden, op een bepaalde manier geleefd worden.

Het beoordelen van de redelijkheid van wereldbeelden hangt dan ook samen met de vraag waarom en waartoe mensen überhaupt vanuit wereldbeelden leven, dus met het doel dat mensen daarmee nastreven. En dat doel is zoals gezegd niet louter theoretisch van aard. Om een wereldbeeld redelijk te beoordelen moeten daarom naast theoretische criteria eveneens praktische criteria in het spel worden gebracht. Beide aspecten zijn van belang.

Dit uitgangspunt werk ik nog wat verder uit. ‘Wij zijn als mens in de wereld geworpen’, stelt Martin Heidegger wanneer hij nadenkt over de menselijke conditie. Vanuit deze geworpen toestand proberen wij houvast te vinden door ons in de wereld te oriënteren. Dit doen wij door te interpreteren. De mens is dan ook een interpreterend wezen. Door onszelf, de ander en de wereld te interpreteren brengen wij richting en structuur aan in ons leven. Ieder van ons ontwikkelt zo bewust of onbewust een bepaald wereldbeeld, een leidend referentiekader voor het kunnen verstaan van en omgaan met de wereld waarin wij leven. Zonder een wereldbeeld zouden wij dan ook geen eenheid in ons leven kunnen aanbrengen. We zouden niet tot identiteitsvorming in staat zijn, wat echter cruciaal is voor elk mens. Ieder van ons heeft namelijk een bepaalde levens- en wereldvisie nodig om haar of zijn identiteit vorm te geven, om zichzelf te verwerkelijken en te ontplooiën als persoon. Zoals gezegd bouwen we allemaal van jongs af aan ons wereldbeeld welhaast ongemerkt op door interpretatieve omgang met de werkelijkheid. Er komt echter een moment in ons leven dat we ons realiseren dat er verschillende wereldbeelden mogelijk zijn. Vanaf dat moment gaan we al dan niet bewust afwegen welk wereldbeeld het beste bij ons past. En ook dit is onvermijdelijk. We kunnen als mens niet anders.

Niet elk wereldbeeld is echter even redelijk of onredelijk als elk ander. Een wereldbeeld kan namelijk in meerdere of mindere mate redelijk zijn. Precies daarom is het van belang te vragen naar de beoordeling van de redelijkheid van een wereldbeeld. Zo’n beoordeling kan geen wetenschappelijke activiteit zijn. Wereldbeelden zijn immers geen wetenschappelijke theorieën. Het zijn praktisch-theoretische existentiële totaalkaders waarbij ons totale menszijn betrokken is: onze rede, onze ervaringen en ons gemoed. Voor het redelijk beoordelen van

een wereldbeeld zijn de strikte onderzoeksmethoden van de wetenschappen daarom niet geschikt. We moeten juist uitgaan van criteria die recht doen aan zowel de cognitief-theoretische als de existentieel-praktische aspecten van een gegeven wereldbeeld. We beoordelen een wereldbeeld door in de eerste plaats te onderzoeken in hoeverre het onze wereld plausibel en betekenisvol structureert en inzichtelijk maakt. Een wereldbeeld moet anders gezegd een breed verklaringsbereik hebben, waarbij de oorsprong van de kosmos, het leven, bewustzijn, morele waarden en andere fenomenen, op een consistente, plausibele en coherente manier begrepen kunnen worden. Dit is de cognitief-theoretische kant waar ik het eerder over had. Maar daarnaast moet onderzocht worden in hoeverre het wereldbeeld ons kan leiden in ons concreet geleefde leven, ons helpt bij het omgaan met existentiële kwesties en bijdraagt aan morele ontwikkeling of algemener ‘het goede leven’. Hier raken we aan de existentieel-praktische kant van een wereldbeeld.

De criteria voor het evalueren van wereldbeelden vallen dan ook niet samen met die welke gebruikt worden in de wetenschap. Gelet op bovenstaande omvatten de criteria voor het beoordelen van een wereldbeeld in ieder geval de vraag of het wereldbeeld in kwestie:

- (i) voldoende zeggingskracht heeft, dus in staat is te inspireren, motiveren en bezielen,
- (ii) praktisch leefbaar is oftewel niet tot onleefbare tegenspraken leidt tussen wat men meent te geloven en feitelijk doet,
- (iii) diepe algemeen menselijke existentiële noden vervult,
- (iv) recht doet aan onze common sense en onze diepste menselijke intuïties,
- (v) tegemoetkomt aan intellectuele deugden zoals eenvoud, coherentie, plausibiliteit en verklaringskracht,
- (vi) bijdraagt aan zowel ons zelfbegrip als ons begrip van universeel menselijke ervaringen, zoals morele en esthetische ervaringen,
- (vii) aansluit bij het trouw willen en kunnen blijven aan bepaalde ingrijpende persoonlijke ervaringen en levensbepalende gebeurtenissen.

Er zijn natuurlijk vele toepassingsvoorbeelden van deze criteria. Een voorbeeld van het niet voldoen aan (ii) zou een nihilist zijn die in zijn of haar concrete leven toch niet anders kan dan geloven dat lustmoord verwerpelijk is. Of die ondanks zijn of haar nihilisme in de praktijk toch niet anders blijkt te kunnen dan geloven dat haar leven zin en betekenis heeft.

Een voorbeeld van het voldoen aan (vii) zou iemand zijn die alle vertrouwen in de mensheid verloor, misdadiger wordt, en dan ineens geconfronteerd wordt met een slachtoffer die hem gemakkelijk kan aangeven, maar dat niet doet en hem juist vol begrip tegemoet treedt. Of iemand die niet anders kan dan zijn wereldbeeld herzien, nadat hij op een dag voor het eerst echt het lijden in het gelaat van de ander aanschouwt. Genoemde criteria voor wereldbeeld-evaluatie belichamen een vorm van rationaliteit die niet meer of minder is dan die van de wetenschappen. Zo worden de onder (v) genoemde cognitief-theoretische aspecten ook in de wetenschap gehanteerd om wetenschappelijke theorieën te beoordelen. En het is zelfs zo dat juist ook praktische aspecten, zoals dat een theorie 'bruikbaar' is, in de wetenschap een rol spelen. Toch gaat het in het geval van het evalueren van wereldbeelden om een andere wijze van rationeel zijn, die van toepassing is binnen een andere context, maar minstens zo belangrijk is voor ons leven.

Het ene wereldbeeld kan op grond van genoemde criteria meer of minder redelijk zijn dan een ander. Relevant is dus steeds de mate van redelijkheid, en niet het willen bereiken van absolute zekerheid. Bovendien kunnen wereldbeelden in de loop van de tijd veranderen als gevolg van allerlei nieuwe inzichten en ervaringen. Wereldbeelden kunnen een ontwikkeling doormaken. Ook is het goed om op te merken dat het vanwege het derde aspect van (v) erg belangrijk is dat een wereldbeeld niet in strijd is met algemeen erkende wetenschappelijke resultaten, zoals die van de fysica, biologie, geologie, psychologie en geschiedkunde. Wanneer we genoemde zeven criteria toepassen op het christendom als wereldbeeld, dan blijkt dat dit wereldbeeld ze uitstekend doorstaat. Het zou echter te ver voeren dat hier per criterium apart toe te lichten. In eerdere artikelen heb ik betoogd dat het christendom als theïstisch wereldbeeld in ieder geval de cognitief-theoretische criteria goed doorstaat. Tot slot zal ik daarom hieronder een existentiële kwestie als voorbeeld nemen om te illustreren dat het

christendom ook met de praktisch-existensiële criteria prima uit de voeten kan. Deze kwestie betreft de vraag naar het lijden in de wereld. Het enorme leed dat mensen elkaar aandoen overvalt en ontmoedigt ons. Hoe kunnen we dit verenigen met een geloof in een liefdevolle God? Deze vraag heeft gelovigen door de eeuwen heen beziggehouden, en zij houdt ons nog altijd bezig. Juist in onze tijd is deze vraag wellicht urgenter dan ooit. Hoe gaat het christendom nu om met deze prangende existentiële kwestie? Allereerst is het van belang op te merken dat het christendom deze existentiële vraag nooit uit de weg is gegaan. Ze heeft het lijden van de mensheid zelfs tot haar kernprobleem en centrale thema gemaakt. Het joods-christelijke antwoord op de vraag naar de herkomst van het kwaad heeft bovendien tot op de dag van vandaag haar zeggingskracht niet verloren. De mens keerde zich tegen de schepper en zijn schepping. Wij hebben de wereld gebroken. Al het mooie en goede werd door ons te grabbel gegooid. Het is dus de mens zelf geweest die het kwaad in de wereld heeft gebracht. God gaf ons vrijheid en liet ons zo de keus. En wij kozen voor het kwaad. We zijn daarom zelf verantwoordelijk, aldus het joods-christelijke antwoord zoals dat onder meer in Genesis naar voren komt.

Maar de vraag blijft hoe God het lijden van de mensheid überhaupt kan laten voortduren. Is dat te rijmen met Gods onovertroffen liefde? Het is echter zeker denkbaar dat creatuurlijke vrijheid onmogelijk kan bestaan zonder lijden. En als God alwetend is, dan is het denkbaar dat Hij ook weet dat het scheppen van een wereld onvermijdelijk genoemde keerzijde heeft. Wist God dus dat een groot lijden de wereld zou doortrekken, maar besloot Hij toch, ondanks alles, de wereld tot aanzijn te laten komen? Licht in de duisternis te laten schijnen? Omdat het ondanks alles goed is dat er een wereld is? Een wereld die als schepping van God dan niet anders dan minder volmaakt kan zijn dan God zelf. Omdat het goed is dat in deze wereld in vrijheid kan worden gekozen voor het goede. En omdat het goed is dat waarden als vergeving, moed, deugd, geluk en compassie gerealiseerd worden; waarden die vereisen dat niet alles in de wereld gemakkelijk en vanzelfsprekend is. Zo wordt invoelbaar hoe God voor het scheppen van deze wereld moreel voldoende redenen kan hebben. In elk geval is het ondoenlijk om te beargumenteren dat God niet over dergelijke

redenen zou beschikken. En bovendien is het christendom een religie van perspectief.

Er zijn vele mensen die in deze wereld lijden, maar dit sluit het bestaan van een goede God niet uit indien er sprake is van hoop op en de mogelijkheid van verlossing, in en na dit leven. Niet de duisternis maar het licht zal uiteindelijk overwinnen. God zal hoe dan ook recht doen, ook al is het pas aan het einde der tijden. Niets zal onopgemerkt blijven. Dit is ook een essentieel onderdeel van het christelijke antwoord, zo lijkt mij.

Toch ontbreekt er nog een cruciaal element. Volgens eerdergenoemde overweging wist God dat menselijke vrijheid onvermijdelijk ook menselijk lijden zou veroorzaken. Wat te doen? De duisternis en de leegte dan maar laten overwinnen of, ondanks alles, de wereld tot aanzijn laten komen? Dan besluit God zoals gezegd toch te scheppen, licht in de duisternis te laten schijnen, het niets, de leegte, niet te laten overwinnen. De beslissende stap in het christendom is mijns inziens de gedachte dat God vervolgens als schepper van deze wereld besloot zich niet afzijdig te houden, ja mede verantwoordelijkheid te dragen door zelf te incarneren en zelfs door de dood heen mee te lijden met de mensheid. Het kruis is zo uiteindelijk het finale antwoord op de vraag naar het lijden. Het kruis en het lijden zijn elk op zich voor de mensheid wellicht een raadsel. Maar door ze bij elkaar te brengen ontstaat zicht op een oplossing. Pas door ze bijeen te brengen, worden beide raadsels opgelost.

Bij wie ligt de bewijslast?

Vaak wordt door atheïsten beweerd dat in een argumentatief debat over de vraag of God bestaat atheïsme de uitgangspositie moet zijn. We dienen ervan uit te gaan dat God niet bestaat, totdat we goede argumenten hebben om het tegendeel aan te nemen. Want, zo is de gedachte, het is de theïst die stelling neemt, namelijk dat God bestaat. En wie stelt, dient met argumenten te komen. De bewijslast ligt volgens deze atheïsten dus volledig bij de theïsten. Deze opvatting houdt echter geen stand. De atheïst neemt namelijk eveneens stelling. Men meent immers dat God niet bestaat. En hiervoor zal in een argumentatief debat net zo goed geargumenteed moeten worden. Atheïsten werpen hierop vaak tegen dat er een belangrijk verschil bestaat tussen de stelling van de theïst en de stelling van de atheïst. De stelling van de theïst is bevestigend (God bestaat) en die van de atheïst is ‘slechts’ ontkennend (God bestaat niet). Daarom zou de bewijslast in het debat alsnog bij de theïst liggen. We hoeven toch ook niet te argumenteren voor de bewering dat er in het universum géén grote blauwe stenen kubus met daarin precies 1000 even grote gaten rondzweeft?

Deze tegenwerping is allesbehalve overtuigend. Waarom zou je voor ontkenningen geen argumenten hoeven te geven? Wie beweert dat er géén oneindig veel priemgetallen bestaan, zal toch echt met een argument moeten komen. Ik laat deze discussie echter rusten, omdat er een uitstekende reden is om te denken dat atheïsme eveneens een bevestigende stellingname is, zodat de tegenwerping hoe dan ook faalt. We kunnen namelijk goede argumenten geven voor het bestaan van een eerste oorzaak van de wereld. Een eerste oorzaak van de wereld is iets dat zelf onveroorzaakt is en dat de directe of indirecte oorzaak is van alles erbuiten. Gegeven het bestaan van een eerste oorzaak komt theïsme neer op de stelling dat de eerste oorzaak een bewust wezen is, terwijl atheïsme dan neerkomt op de stelling dat de eerste oorzaak bestaat uit onbewuste materie. Volgens de een is de grond van de wereld geest en volgens de ander is het stof. Beide stellingen zijn derhalve bevestigend en niet ontkennend. De situatie is dan ook netjes symmetrisch. En daarom kan de atheïst de bewijslast in een argumentatief debat niet eenzijdig bij de theïst neerleggen.

Maar zijn er dan goede argumenten voor het bestaan van een eerste oorzaak? Jazeker. In mijn proefschrift heb ik aan de vele bestaande argumenten voor een eerste oorzaak enkele argumenten toegevoegd. Belangrijk voor één daarvan is het atomisme: alles wat bestaat is uiteindelijk opgebouwd uit fundamentele enkelvoudige bouwstenen (de atomen). Verder ga ik voor dat argument uit van causalisme: de wereld vormt een oorzakelijk geheel. Alle dingen zijn veroorzaakt en/of de oorzaak van iets anders. Atomisme en causalisme zijn filosofisch goed verdedigbaar en worden bovendien verondersteld, impliciet of expliciet, in onze beste fysische theorieën. Welnu, samen impliceren zij dat er een eerste oorzaak van de wereld is.

De argumentatie verloopt in hoofdlijnen als volgt. Beschouw het geheel van alle veroorzaakte atomen. Filosofen spreken over de som van alle veroorzaakte atomen. Precies omdat deze som alle veroorzaakte atomen bevat, bestaan er buiten de som geen veroorzaakte atomen. De som is een object, net zoals ieder afzonderlijk veroorzaakt atoom een object is. Dit betekent dat volgens het causalisme de som veroorzaakt moet zijn door iets anders en/of zelf de oorzaak moet zijn van iets anders. Nu kan de som zelf niet de oorzaak zijn van iets anders. Waarom niet? Welnu, stel dat die som iets anders veroorzaakt. In dat geval bestaat er buiten deze som een object dat door de som is veroorzaakt. Dat object bestaat volgens het atomisme uit atomen. Er bestaan dan dus een of meerdere veroorzaakte atomen buiten de som van alle veroorzaakte atomen. En dit is onmogelijk. Want die som bevat zoals gezegd per definitie alle veroorzaakte atomen. De som kan dus niet de oorzaak zijn van iets anders. Volgens het causalisme moet de som daarom zelf veroorzaakt zijn door iets anders. Er is dus een oorzaak van de som.

De oorzaak van de som kan niet veroorzaakt zijn. Waarom niet? Welnu, als de oorzaak van de som zelf veroorzaakt is, dan bestaat deze oorzaak, die volgens het atomisme is opgebouwd uit atomen, uit een of meerdere veroorzaakte atomen. Maar dan volgt opnieuw dat er een of meerdere veroorzaakte atomen buiten de som van alle veroorzaakte atomen bestaan, wat dus onmogelijk is. De oorzaak van de som van alle veroorzaakte atomen is dus zelf niet door iets anders veroorzaakt. De oorzaak van de som is dus onveroorzaakt. Bovendien is de

Over de auteur

Dr. ir. Emanuel Rutten (1973) is filosoof. Hij is als onderzoeker en docent verbonden aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Vrije Universiteit in Amsterdam (zowel binnen het Abraham Kuyper Centrum voor wetenschap en de grote vragen als binnen centrum Ethos voor maatschappelijke transformatie). Het onderzoeks- en onderwijsterrein van Emanuel omvat de relatie tussen geloof en wetenschap, het evalueren van de rationaliteit van seculiere en religieuze wereldbeelden, kennisleer en speculatief realisme, logica en retorica, en esthetiek.